

Velilik ve Keramet Bağlamında Abdal Musa'nın Gerçek ve Menkıbevi Hayatı-Şahsiyeti

Okan Alay¹

Öz

Anadolu'nun ünlü erenlerinden ve Alevi-Bektaşî geleneğinin en önemli şairlerinden olan Abdal Musa, 14. yüzyılda Selçuklular döneminde, Teke Beyliği idaresindeki Antalya'da yaşamıştır. Anadolu'da tasavvuf anlayışının yayılmasında önemli bir misyon üstlenerek Elmalı'daki tekkesinde pek çok mürit yetiştirmiştir. Hacı Bektaş Veli'nin haleflerinden biridir. Ünlü şair Kaygusuz Abdal'ın ise selefi ve hocasıdır. Salt döneminin değil, sonraki yüzyıllardan günümüze değin özellikle Alevi-Bektaşî kültür dünyasında etkili olmuştur. Hayatı, şahsiyeti ve sanatına dair yazılı kaynaklardan ziyade menkıbe, velâyetnâme gibi anlatılar aracılığıyla şöhret olmuştur. Günümüzde edebî yönünün yanında Teke köyündeki türbesiyle kültür ve inanç dünyası için ayrıca önemlidir.

Bu çalışmada Abdal Musa Sultan olarak da bilinen derviş şairin, gerçek ve menkıbelerdeki hayatı ve şahsiyetine değinilmiştir. Birinci kısımda; *velilik, keramet ve menkıbe/menâkıbnâme* kavramların kültürel bağamlarına, ikinci kısımda Abdal Musa'nın yazılı kaynaklardaki hayatına dair bilgi verilmiştir. Üçüncü kısımda ise menkıbe-menâkıbnâme ve velayetnâme olarak bilinen anlatılar odağında, şairin hayatı ve şahsiyeti konusunda değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Velilik, Keramet, Menkıbe, Abdal Musa, Alevi-Bektaşî Edebiyatı.

In The Context of Guardianship and Miracle, Abdal Musa's The Life and Menkıbevi (Tales/Legend) Personality

Abstract

Abdal Musa, one of the most famous poets of Anatolia and famous poets of Alevi-Bektashi tradition, lived in Antalya during the Seljuk period in the 14th century under the administration of the Teke Principality. Assuming an important

¹ Dr. , Hacettepe Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi, e-mail: okanalay@hacettepe.edu.tr

mission in spreading the understanding of Sufism in Anatolia, he trained many disciples in the ditch in Elmalı. Hacı Bektaş is one of Veli's successors. The famous poet Kaygusuz is the predecessor and teacher of Abdal. It has been influential especially in the Alevi-Bektashi cultural world, not from the time of the time, but from the later centuries. Rather than written sources on his life, personality and art, he became famous through narratives such as Menkıbe and Velâyetnâme. Today, besides the literary aspect, it is also important for the world of culture and faith with its tomb in Teke village.

In this study, the life and personality of dervish poet, also known as Abdal Musa Sultan, is mentioned. In the first part; In the second part, the information about Abdal Musa's life in written sources was given to the cultural contexts of the concepts of parenthood, miracle and menkıbe / menâkıbnâme. In the third part, the evaluations of the poet's life and personality were made in the focus of the narratives known as menkıbe menâkıbnâme and velayetnâme.

Keywords: Guardianship, Miracle, Tales/Legend, Abdal Musa, Alavi-Bektashi Literature.

Giriş

Anadolu'da Alevi-Bektaşî edebiyatının en önemli şairlerinden olan Abdal Musa, 14. yüzyılda Selçuklular döneminde, Teke Beyliği idaresindeki Antalya başta olmak üzere bölgede tasavvuf anlayışının yayılmasında etkili olmuş isimlerin başında gelir. Hangi tarihte doğduğu ve ne zaman Anadolu'ya geldiği bilinmemekle birlikte, aslen Azerbaycan'ın Hoy şehrinde olduğu menâkıbnâmesinde geçen; "*Turda Musa durup münacat eyler / Neslimiz sorarsan aslı-ı Hoy'danuz*" dizelerine dayanılarak kabul edilir.²

Hacı Bektaş Veli'nin haleflerinden olup onun manevi yolunun takipçiliğini yapan Abdal Musa, sonradan Türk halk edebiyatının en önemli şairlerinden olan Kaygusuz Abdal'ın da selefi ve hocasıdır. Bu bağlamda iki önemli manevi şahsiyetin ortasında yer alarak Alevi-Bektaşî ve Bâtını kültür-edebiyat dünyasında etkin bir isim olur. Hayatı, şahsiyeti ve sanatına dair yazılı kaynaklar sınırlı olsa da sözlü kültür odağında birçok menkıbe, velayetnâme gibi anlatılar aracılığıyla geçmişten günümüze değin tanınagelen bir Alevi-Bektaşî şahsiyeti olur.

Abdal Musa'nın yaşadığı dönemde, Antalya yöresinde, Antalya ve yöresini Teke Beyliği idare etmektedir. Teke ili çevresindeki sosyokültürel yapı, Orta Asya'dan Anadolu'ya yayılan tasavvuf anlayışı çerçevesinde gelişim gösterir, pek çok tekke ve dergâh açılır. Bunlardan biri de Elmalı'daki *Abdal Musa Tekkesi*'dir. Bu tekkede sayısız kişi irşad edildiği gibi Alevi-Bektaşî edebiyatının büyük ozanlarından olan Kaygusuz Abdal gibi şairler de yetiştirilir.³

2 Musa Çiftçi, "Abdal Musa'nın Gerçek Hayatı Menkabavi Hayatı ve Şahsiyeti", Milli Folklor, Yıl: 3, Sayı: 8, Kış-1991, s. 8. [Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'in özel kütüphanesindeki Menâkıbnâme-i Abdal Musa Sultan nüshası esas alınmıştır.]

3 Düünden Bugüne Antalya (Haz. A. Kerim Atılğan), "Meşhur Şahsiyetler, Abdal Musa", Antalya Valiliği, 2010, s. 510.

Geçmişten günümüze değin yörede etkin bir konuma sahip olan Abdal Musa tekkesi/türbesi hâli hazırda Antalya'nın önemli kültürel değerleri arasında yer alır. Antalya İli, Elmalı İlçesi, Tekke Köyü, 4 parselde bulunan tescilli Abdal Musa Türbesi, bölge için somut olmayan kültürel miras ve inanç turizmi bakımından ayrıca önem arz eder.

Bu çalışmada, Abdal Musa veya Abdal Musa Sultan olarak bilinen bu önemli derviş şairin gerçek hayatı ve menkıbelerdeki hayat ve şahsiyetine yer verilmektedir.

Velilik, Keramet ve Menkıbe/Menâkıbnâmeler

Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte kadim geleneksel inanışlarını, halk kültürünü, Şamanist inanış ve atalar kültü gibi birçok öğeyi bütünüyle terk etmemiş, bu yeni din ve medeniyet havzasında onları yoğurarak yeni bir şekil ve muhtevayla var etmişlerdir. Bu bağlamda velilik anlayışı ve kurumsal yapısı atalar kültü ve şamanlık bağlamında senkretik bir anlayışla tasavvuf ve tarikat kültürüyle gelişim gösterir.

İslam öncesi geçmiş zamandan İslamî dönemde gelişim gösteren kültür ortamında ortak hafızanın aktarımı, bilge anlatıcıları ortaya çıkarır ve şaman/kam/baksı/ozan hatta âşık/abdal gibi icracı, önemli kişiler zamanın-kültürün gereği olarak var olagelirler. Farklı adlarla bilinen anlatıcı/icracı tipler, kültürel belleğin taşıyıcısı olurlar.⁴ Bu noktada veli, pir, abdal, derviş, ozan, halk şairi gibi kişiler menkıbe bağlamında sözellikten yazılıya doğru da bir kültür ve değer aktarıcısı olarak önem arz eder.

Bir veli, pir ya da mürşidin varlığına bağlı olarak onların ortaya koydukları olağanüstü olaylar, kerametler menkıbelerin esas özellikleri arsında yer alır. Bu anlamda menkıbe ve keramet kelimelerinin kullanımında kimi zaman bir ortaklık olduğu gibi söz konusu kavramların velilik kimliğinin yadsınamaz gerçeklikleri arasında yer alır.⁵

Arapça “*veli/vela*” biçimiyle, yakınlık, yaklaşmak anlamıyla ilintili olarak; dost, ahabap, yardımcı gibi anlamlar taşır. Tasavvufî terim olarak ise, veli kelimesi “*Allah'ı seven, O'nu dost edinen ve Allah tarafından dost edinilen*” anlamında kullanılır.⁶ Velilik; ermişlik, abdallık, erenlik, mürşitlik gibi bağlantılı kavramlar çerçevesinde dinî bir şahsiyet olarak, Allah'a yakın olan, nefsini terbiye eden, dünya hevesinden geçen kimsedir. Bu anlamda onda keramet olarak adlandırılan olağanüstü özellikler, lütuflar vardır.

Türkçe Sözlük'te keramet; “*1. İsim: Ermiş kimselerin gösterdiklerine inanılan, doğaüstü, şaşkınlık uyandırıcı davranış veya durum. 2. Olağanüstü durum*”⁷ olarak tanım-

4 Mustafa Arslan, “Kültürel Hafıza ve Zamansallık Bağlamında Türk Mitolojisi”, Türk Yurdu Dergisi, Cilt: 31, Sayı: 292, Yıl: 2011, s. 61.

5 Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s. 27.

6 Ahmet Yaşar Ocak, a. g. e., s. 1.

7 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c7451bf6878a3.07954717 (25.02.2019).

lanır. Velilik makamına ulaş bir ermişin tamamlayıcı bir özelliği, onun keramet ehli olmasıdır. Velilik ve keramet bu noktada, birbirleriyle ilintili olarak menkıbe/menâkıbnâmelerin temel bir özelliğini oluşturur. Menkıbe türü bu esaslar üzerine inşa edilerek tarihî süreç içinde gelişim gösterir.

İslâm dünyasında menkıbe geleneğinin oluşumu ve gelişiminde Cahiliye dönemi olarak adlandırılan eski Arap anlatı geleneği ve mitolojisinin yanı sıra Musevi ve Hıristiyan kaynaklı anlatıların, menkıbelerin etkisi görülür. İslamî dönem değerleriyle yeniden şekillenerek birbirinden farklı pek çok Müslüman halkta menkıbe geleneği, kendi mecrasında varlık gösterir.

Menkıbe kelimesi, velilerin gösterdikleri kerametleri aktaran küçük hikâyeler olarak 9. yüzyıldan itibaren daha çok kullanılır. İslam coğrafyasında teşekkül eden veli kültü ile başlayan bu anlatı tarzı, Türk kültür ve anlatı dünyasında, özellikle tasavvufun dini ve sosyal hayattaki etkisiyle şekillenerek yer etmeye başlar.⁸

İslam kültür dünyasında; “*Hız. Peygamber’in ashabının meziyet ve faziletleri için kullanılan*”⁹ menkıbe kavramı, tarihî süreç içinde belli başlı dinî şahsiyetler ve tarikat mürişitleri için de söz konusu nitelikler odağında kullanılmaya başlanır. Bu anlamda menkıbeleri salt sahabeler için değil, birçok veli, mürişit gibi belli başlı dinî şahsiyetlerin hayatı ve onların gösterdiği olağanüstü halleri, kerametleri içeren hikâyeler olarak tanımlamak daha doğru olur. Böylece dinî şahsiyetlerin, tarihatın öncü isimlerinin kerametlerinin, olağanüstü hallerinin anlatılması ve bunların yazıya geçirilmesiyle menkıbe (menâkıbnâme veya velâyetnâme) türü ortaya çıkar.¹⁰

Menâkıbnâme kelimesi, Arapça: *menkabe*; Farsça: *nâme*, kelimelerinin birleşimi sonucu oluşmuştur.¹¹ Osmanlıca Türkçe Sözlük’te; *menkabe* şeklinde alınan kelime; “çoğu tanınmış veya tarihe geçmiş kimselerin ahvaline (*durumuna*) ait fıkralar, hikâyeler” olarak açıklanmaktadır.¹² Tarikat mensubu bir velinin menkabelerini içeren, kerametlerini anlatan metinlerdir. İslam öncesi atalar kültürünün etkisiyle Şamanist ve Budist izler olsa da genel itibarıyla İslamî motifler ve değerlerle şekillenen menkıbeler farklı dönem ve sahalarda gelişim gösterir.

Menâkıbnâme edebiyatının, Türk dünyasındaki ilk örneği olarak kabul edilen eser, *Tezkire-i Satuk Buğra Han*’dır. Bu eserden sonra ilk olarak Türkistanlı mutasavvıf Ahmed-i Yesevî (ö. 1166) ile ilgili menâkıbnâmeler yazılır.¹³

8 Ahmed Faruk Kemalöglü, Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî) Menâkıbnâmesi ve Velayetnâme-Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî’de Mitoloji, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2016, s. 5.

9 Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım), Türk Tarih Kurumu. Yayınları, Ankara, 2010, s. 27.

10 Aynur Koçak-Serdar Gürçay, “Abdal Musa’nın ‘Dağların Taşların Yürümesi’ Kerametinin Zaman, Mekân ve Eşya Sembolizmi Bakımından Değerlendirilmesi”, Folklor/Edebiyat, Cilt: 24, Sayı: 94, 2018, s. 35.

11 Mustafa Güneş, “Klasik Türk Edebiyatında Menâkıbnâmeler ve Menâkıb-ı Akşemseddin”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 16, 2011, s. 196.

12 Ferit Devellioğlu Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları. Ankara, 2012, s. 713.

13 Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım), Türk Tarih Kurumu. Yayınları, Ankara, 2010, s. 43.

Türk edebiyatında menâkıbnâme, Anadolu sahasında tasavvuf kültürünün ve tarikatların ortaya çıkarak kurumsallaşmaya başladığı 13. yüzyıldan itibaren ilk örneklerini verir. Özellikle 15. Yüzyılda Alevi-Bektaşî edebiyatında velayetnameler/menâkıbnâmelerde; *Velâyetnâme-i Hacı Bektaş Veli* ya da *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli* gibi başlıca menâkıbnâmeler ayrı bir öneme sahiptir.¹⁴ Aynı yüzyılda aralarında, *Velâyetnâme-i Abdal Musa*'nın olduğu diğer menâkıbnâmeler ise şunlardır: "*Velâyetnâme-i Hacım Sultan, Velâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan, Velâyetnâme-i Sultan Şücâeddin, Velâyetnâme-i Otman Baba, Velâyetnâme-i Koyun Baba ve Velâyetname-i Demir Baba.*"¹⁵

18. yüzyıla kadar farkı şekillerde menâkıbnâme türünde eserler görülürken 19. yüzyıla ait menâkıbnâme örneği bulunmamaktadır. 19. yüzyıla birlikte menâkıbnâme türünün etkisini yitirmesinde devrin Batıcı-pozitivist-deneysel hayat görüşünün ve buna bağlı olarak sosyokültürel alandaki değişimlerin etkili olduğu düşünülmektedir.¹⁶

Hacı Bektaş Veli'den Sonra, Kaygusuz Abdal'dan Önce: Abdal Musa'nın Gerçek Hayatı

*"Abdal Musa oldum geldim cihana
Arif anlar bizi nice sırdanuz"*

Abdal Musa Sultan adıyla da bilinen tasavvuf şairinin kesin doğum ve ölüm tarihleri bilinmediği gibi, Azerbaycan ve Batı İran üzerinden Anadolu'ya ve Antalya yöresine ne zaman geldiği de tam olarak aydınlığa kavuşturulabilmiş değildir. Ancak menâkıbnâmesi ve bazı tarihî kaynakların verdiği bilgilerden hareketle, 14. yüzyılda yaşadığı, Orhan Bey ve Yıldırım Bayazıd devirlerini gördüğü bilgisine ulaşılır.¹⁷

Menâkıbnâme ve Alevi-Bektaşî büyüklerine dair söylene gelen rivayetlere göre babası Hasan Gazi, annesi Ana Sultan'dır. Dedesi Haydar Ata ise Hacı Bektaş Veli'nin amcasıdır. Buna göre Abdal Musa halifesi olduğu Hacı Bektaş Veli'nin aynı zamanda akrabasıdır.¹⁸

Ne yazık ki doğum ve ölüm tarihleriyle ilgili kesin verilere ulaşamıyoruz. Abdal Musa; ancak, Menâkıbnâme'deki bilgiler doğrultusunda bazı detaylara ulaşılabilir. Hacı Bektaş'ın ölümünün sonrasına kadar pek tanınmasa da hocası ve akrabası olan Hacı Bektaş Veli'ye (yaklaşık 1270) bağlılığı bilinir. Aşıkpaşazâde, Abdal

14 Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s. 52.

15 Haşim Şahin, "Alevi-Bektaşî Tarihinin Yazılı Kaynakları: Velayetnameler", *Anadolu'da Aleviliğin Dünü Bugünü*, (Edit. Halil İbrahim Bulut), Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 2010, s. 361.

16 Ahmed Faruk Kemalöglü, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybi) Menâkıbnâmesi ve Velayetnâme-Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'de Mitoloji*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2016, s. 29.

17 Akt. Musa Çiftçi, "Abdal Musa'nın Gerçek Hayatı Menkabavi Hayatı ve Şahsiyeti", *Milli Folklor*, Yıl: 3, Sayı: 8, Kış-1991, s. 8. [Aşık Paşazâde Tarihi, İstanbul, 1332 esas alınmıştır.]

18 Düünden Bugüne Antalya (Haz. A. Kerim Atılğan), "Meşhur Şahsiyetler, Abdal Musa", Antalya Valiliği, 2010, s. 510.

Musa'nın piri Hacı Bektaş'ınölümünden sonra bir süre daha tekkede kaldığını ve sonrasında oradan ayrıldığını belirtir.¹⁹

Abdal Musa, asıl adı Alâeddin Gaybî olan ve genç yaşta buyruğuna giren Kaygusuz Abdal'ın ise hem hocası hem de ona; "*Gaybî, kaygudan reha buldun, şimdiden sonra Kaygusuz oldun*" diyerek mahlasını veren müşdidir.²⁰

Abdal Musa isminde yer alan *abdal* sıfatı, başlı başına tasavvuf ve Alevi-Bektaşî kültürel dünyasında, onomastik (isimlendirme) dağarcığında; *derviş*, *ermiş*, *veli*, *âşık*, *hak dostu* gibi kavramlarla bağlantılı olarak başlı başına bir referanstır.

Abdal Sözcüğü tasavvuf terimi olarak; kendini Tanrı'ya adanmış, nesnel yaşamın dışında manevî bir yaşamın varlığına inanmış kimseler için kullanılmaktadır. Türk Dili Kurumu'nun elektronik Türkçe sözlüğünde; "*gezgin derviş*" ve "*tasavvuf-ta manevî üst rütbe*" anlamlarına yer verildiği gibi, sözcüğün zaman içinde ayrıca Anadolu'da bazı oymaklar ve üstü başı perişan kimseleri tanımlamak için de kullanıldığına değinilmektedir.²¹

Abdal, yeryüzünde bağımsız bir inancın etkisiyle görünüşe aldırmayan, gösterişe önem vermeyen, belli bir düşünceye bağlanmış ve çoğunlukla gezgin olan derişlere verilen bir addır. Bundan dolayı Abdal Musa, Kaygusuz Abdal, Pir Sultan Abdal gibi birçok önemli Alevi-Bektaşî şairinin mahlasında kullanılagelir.

Abdal Musa ya da Abdal Musa Sultan yaşadığı dönemde, Hacı Bektaş Veli çizgisinde Bektaşî geleneğini güçlü temellere oturtmuş ve Türk halk edebiyatın ünlü isimlerinden olan Kaygusuz Abdal gibi birçok şaire hocalık yapmış, pek çok mürit yetiştirmiştir. Hayatına ve tarihî şahsiyetine dair bilgiler kısıtlı olsa da, yaşadığı zaman ve mekâna dair bazı bilgiler mevcuttur.

Abdal Musa'nın tarihi şahsiyetini kısmen de olsa aydınlatabilecek iki belge vardır. Bunlardan birincisi, Denizli'de bir çeşmenin sağ duvarında bulunan ve harap bir tekkeye ait olduğu tahmin edilen h. 811 (m. 1408) tarihli kitabede eş Şeyh Mustafa Abdal Musa adının bulunmasıdır. Orhan Gazi ile birlikte Bursa'nın fethine katıldığı söylenen bir kimsenin bu tarihlerde hayatta olması düşünülemez. Fatih devrinde, Teke iline ait resmi bir belgede ise Finike yakınlarındaki Abdal Musa Tekkesi'nden bahsedilmektedir.²²

Elmalı'daki Abdal Musa Tekkesi ise, Evliya Celebi'nin de belirttiği gibi 17. yüzyıl ortalarında çok gelişmiş olduğunu söyler. Evliya Çelebi Seyahatname'sinin dokuzuncu cildinde Teke köyü ve Elmalı yöresinin o zamanki (17. yüzyıldaki) hali ve Abdal Musa dergâhı hakkında bilgiler verir. Çok sayıda vakıf arazisi, değirmen, bağ-bahçeye dair bilgiler aktarılır ve Elmalı'nın Abdal Musa'nın nüfuzu altında önemli bir Bektaşî merkezi olduğu belirtilir.²³

19 Aşıkpaşazâde. Tevârih-i Âl-i Osman, Maarif Kitabhânesi, İstanbul, 1326, s. 203.

20 Abdurrahman Güzel, Kaygusuz Abdal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 42.

21 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=ABDAL (27.02.2019)

22 Fuad Köprülü, "Abdal Musa", *İslâm ansiklopedisi*, C. 1. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1988, s. 64-65.

23 Fuad Köprülü, "Abdal Musa", *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 1935.

Abdal Musa bir Bektaşî ereni olduğu gibi Osmanlı tarihçisi Âşık Paşazade'nin naklettiği bilgilere göre aynı zamanda Orhan Bey zamanında, Osmanlı yenice-rileriyle beraber Bursa'nın fethi esnasında Bizans'a karşı savaşa katılmış bir alp olduğu görülür.²⁴

Mevcut yazılı kaynaklar ve sonradan yazıya aktarılan velâyetnâmeler esas alındığında, Abda Musa'nın salt yaşadığı dönemin değil, bir bütün olarak Anadolu sahası Alevi-Bektaşî inancının ve edebiyatının usta isimlerinden olduğu, nicelik ve nitelik olarak birçok değer orta çıkmasında önemli bir misyona sahip olduğu bilgine ulaşılmaktadır.

Dilden Dile, Anlatılarda Abdal Musa'nın Menkıbevi Hayatı/Şahsiyeti

Abdal Musa Anadolu sahası Alevi-Bektaşî inanç ve edebiyatında gerçek hayatı ve şahsiyetine dair bilgiler oldukça sınırlı olduğu için velâyetnâme, rivayet, efsane gibi anlatılar aracılığıyla dilden dile aktarılarak halk belleğinde yer edinir. Şairin ölümünden sonra hayatı, şahsiyeti ve kerametlerinin bir başkası tarafından kaleme alınması sonucu ortaya çıkan velâyetnâmeler bu konuda önemli bilgiler içermesi yönüyle ayrıca kayda değer kılmaktadır.

Abdal Musa Velâyetnâmesi, yazarı belli olmayan Bektaşî Velâyetnâmeleri içinde hacim bakımından en küçük olanıdır. Velâyetnâmenin yazarı ilk bakışta Cezbi mahlaslı bir şair gibi görünse de dil ve anlatım özellikleri, metnin 15. yüzyıla ait olduğunu ve 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başında yaşamış olan Cezbi'nin söz konusu bu eserin yazarı değil, düzenleyicisi olduğu anlaşılır.²⁵

Velâyetnâmede anlatılan olaylar Abdal Musa'nın yaşadığı yöre olan Teke yöresinde geçmektedir. Eserde, Abdal Musa'nın "*bir şeyh ve velayet ehli oluşu, pek çok kerametler göstermesi*" söz konusu edilmektedir.²⁶

Velilik ve keramet bağlamında, anlatı/menkıbe/velâyetnâmede, "*Dağların Taşların Yürümesi*" kerameti, Abdal Musa'nın ilahi yardım alan bir zat olduğunu göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Bu anlatı çerçevesinde aşağıdaki birkaçına yer verilen kerametler Abdal Musa'nın halk ve inanç dünyasındaki hayatı ve şahsiyetine dair önemli ipuçları barındırmaktadır:

* "*Abdal Musa'ya her gün süt veren bir kadının evi onun yüzü suyu hürmetine felaketten kurtulur. [Süt; maddi değeri az ama temel bir besindir, mütevazıdır, anneliğin kutsal yönünü ve masumiyeti temsil eder. Maddi azlığı simgelerken, manevi büyüklükle özdeşleşir.]*"²⁷

* *Dağlar ve taşlar Abdal Musa'nın yürümesiyle hareketlendikleri gibi dur demesiyle, değneğini (çomağını) yere vurmasıyla hareketsiz kalırlar. Burada hem sözün*

24 Akt. Musa Çiftçi, a. g. m. , s. 9. [Âşık Paşazade Tarihi, İstanbul, 1332 esas alınmıştır.]

25 Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010, s. 53-54.

26 Ramazan Uçar, Sosyolojik açıdan Alevilik-Bektaşîlik: Abdal Müsa Tekkesi Üzerine Bir Araştırma, Andac Yayınları, Ankara, 2006, s. 52.

27 Aynur Koçak-Serdar Gürçay, "Abdal Musa'nın 'Dağların Taşların Yürütmesi' Kerametinin Zaman, Mekan ve Eşya Sembolizmi Bakımından Değerlendirilmesi", Folklor/Edebiyat, Cilt: 24, Sayı: 94, 2018, s. 44.

gücü hem de dervişle özdeşleşen değnek nesnesini görmek mümkündür. [Derviş kutsî bir varlık olarak yaratıcının izniyle dağları yürütürken, değnek bir nevi dervişin bilgeliğini temsil etmektedir.]²⁸

* Anlatılarda Abdal Musa'nın tam olarak hangi bey/hükümdar olduğu zikredilmese de kendisini ve dervişlerini küçümseyen, dönemin Teke Beyi'yle mücadele ettiği ve onu yenilgiye uğrattığı dile getirilir. Bey nihayet Abdal Musa'nın elini öperek af diler. Böylece beyin zulmü sona erer."²⁹

Abdal Musa'nın kerametlerine dair yaygın bilinen bir diğer anlatı ise "Solak Değirmen" ya da "Murat Baba" adıyla bilinen menkıbedir. Kısaca şöyledir:

Dergâhın artan un ihtiyacını karşılamak üzere çözüm arayan Abdal Musa komşu köydeki bu değirmenin sahibi olan Marko adındaki Rum'un yanına gider. Bir çatının altında dört taştan ibaret değirmeni kendisine satmasını ister ama Marko satmaz. Abdal Musa bu kez ondan değirmeni kendilerine kiralamasını teklif eder lakin o bunu da kabul etmez ve Abdal Musa'yı kovar. Bunun üzerine 'Burası benimdir, beni nasıl kovarsın?' diyen Abdal Musa çözüm için zamanın kadısına başvurur. Kadı, keşif ister ama keşfe gelmeden davalılardan her birinin ifadesini alıp değirmenlerinin özelliklerini sorar. Marko 'Benim değirmenim dört taşlı bir değirmendir, başka bir niteliği yoktur' diyerek değirmenini betimler. Değirmeninin özellikleri sorulan Abdal Musa ise 'Marko değirmeni bilmiyor, nasıl sahibi olabilir? Benim değirmenim dört taşlı ise de sağdaki değirmen solak döner, ayrıca değirmenin başında ulu bir çınar vardır' der. Keşif neticesinde Abdal Musa'nın söylediklerinin doğru olduğu ortaya çıkar. Abdal Musa'nın bu kerameti karşısında büyülenen Marko hemen Müslüman olur ve 'Murat Baba' adını alır. Onun için bu değirmenin adı 'Solak Değirmen' olur."³⁰

Abdal Musa'ya dair menâkıbnâmeler/velâyetnâmeler dışında halk arasında adeta efsaneleşen bir şahsiyeti vardır. Keramet ve olağanüstülük yönü ona atfedilen efsaneler aracılığıyla dile getirilir. Bu efsanelerden biri de "Uçarsu"dur. Bu efsaneye göre Abdal Musa, Akdağ'ın eteğindeki Gömbe yaylasında esasını yere vurarak su çıkarmıştır.

"Rivayete göre; Gömbe'ye giden Abdal Musa, bir dağ köyüne de uğrar. Susuzluğun neden olduğunu kuraklık nedeniyle Abdal Musa'ya yiyecekler ikramda bulunmayan köylü durumdan rahatsız olur. Köylünün bu haline acıyan Abdal Musa, suyu çıkardıktan sonra mahsullerin yarısını kendilerine vermeleri hakkında söz alır. Asasını yere vurur; oradan su fişkırmaya başlar, su nedeniyle bol mahsul alan köylü, ürünün yarısını almaya gelen Abdal Musa'yı tanımazdan gelir. Bunun üzerine Abdal Musa "Yazın su içmeye kışın geçmeye yol bulamayın" der. İşte o gün bugündür, dağın yamacından fişkıran su, yazın Elmalı Ovası'na kışın Kaş Ovası'na akar. Bu nedenle suya 'Uçarsu' denir."³¹

28 Aynur Koçak-Serdar Gürçay, a. g. e. , s. 45.

29 Aynur Koçak-Serdar Gürçay, a. g. e. , s. 46.

30 Akt. : Abdulsalam Arvas, "Horasan'dan Antalya'ya Bir Erenin Hikâyesi, (Türler Arası Değişim Örneği Olarak Abdal Musa Velâyetnamesi)", Antalya Kitabı, Selçukludan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya, Palet Yayınları, Antalya, 2018, s. 860.

31 <http://www.elmali.bel.tr/nerede-gezilir/abdal-musa-turbesi-304> (28. 02. 2019)

Yukarıda yer verilen *Dağların Taşların Yürümesi* ve *Uçarsu* gibi anlatılarda velilik ve keramet yönüyle tasavvuf dünyasında ve halk kültüründe ayrıca varlık bulan Abdal Musa, pek çok gönül insanı gibi ölümünden sonra bir türbeye defnedilir. Elmalı'da, Teke köyünde medfen olsa da, Bursa'da onun adına bir medfen daha olduğu bilinir.

Menâkıbnâme'deki bilgiler esas alındığında her ne kadar Bursa'nın fethine iştirak etmesi vesilesiyle onun adına Bursa'da da bir medfen bulunsa da asıl türbesinin yaşadığı yer olan Antalya ili Teke köyünde olduğu daha iyi anlaşılır. Kaldı ki dergâhına bağlı olan Geda Muslu gibi bazı Bektaşî şairlerin şiirlerinde de söz konusu yere ve türbeye dair atıflara rastlanır. Avlan Gölü, Elmalı şehri, Tanrıdağı, Sarıkız gibi yer isimleri ve Abdal Musa'nın gazabına uğrayan Teke Beyi'nden söz edilir.³²

Abdal Musa dergâhında; Sevindük Dede, Kilerci Baba, Kâfi Baba, Yatağan Baba ve tabii ki ünlü halk şairi Kaygusuz Abdal gibi birçok önemli halef yetiştirir, Alevi-Bektaşî anlayışı ve edebiyatına katkı sunar. Abdal Musa ve Kaygusuz Abdal arasında, Tapduk Emre ile Yunus Emre arasındakine benzer bir mürid-mürşid ilişkisinin varlığını ortaya koyar. Kaygusuz Abdal da, piri Abdal Musâ'nın ölümünden duyduğu üzüntüyü dile getirmek için yazdığı şiire nefes adını verir.³³

Kaygusuz Abdal'ın hocası Abdal Musa'ya intisabı hususunda yaygın olan rivayet şöyledir:

Alaiye Beyi'nin oğlu olan ozan, avlanmayı çok severmiş. Günün birinde ava çıkınca bir geyikle karşılaşmış, yayını gerip geyiği oklamış. Sırtına ok saplanan geyik kaçmaya başlamış. Alâeddin Gaybi de geyiğin ardınca koşmuş. Geyik, sırtındaki okla Abdal Musa Tekkesi'ne sığınmış. Tekke'ye geyiğin ardınca giren ozan, karşısında duran Abdal Musa'dan içeri giren geyiğin kendisine vermesini istemiş. Abdal Musa ise koltuğunun altına saplanan oku çıkarıp göstererek 'Oğul, attığın ok bu mu?' diyerek Kaygusuz'a gösterince ozan kendinden geçmiş, Abdal Musa'nın ayaklarına kapanarak ondan af dilemiş, böylece tekkeye girmiştir.³⁴

Bundan sonra bütün yaşamı boyunca duygu ve düşünce dünyasının şekillenmesinde hocasının etkisi görülür. 1397-98 yıllarında Mısır'a giderek orada bir tekke açar ve Bektaşîliğin Anadolu dışındaki bir başka coğrafyada da yayılmasında etkin rol sahibi olur.

Anadolu'nun ünlü erenlerinden ve ermişlerinden olan Abdal Musa Sultan, aynı zamanda ünlü bir ozan ve düşünürdür. Abdal Musa Sultan olarak da bilinir. Hacı Bektaş Veli'nin önde gelen halifelerindedir. Keramet sahibi bir velidir. Bu bağlamda onun hikmet, keramet içeren sözleri, öğütleri, bazı hatıraları sonradan rivayet ve anlatılar ışığında yazıya da aktarılır. Bu amaçla Abdal Musa'nın düsturlarını, anlayışını yansıtan; "*Pend-i Abdal Musa*" başlığıyla; bir *Pendnâme*'sinin³⁵ olduğu gün yüzüne çıkarılır.

32 Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'in özel kütüphanesindeki Menâkıbnâme-i Abdal Musa Sultan nüshası ve Bedri Noyan Dede-baba, Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevilik, Cilt: 1, Ardıç Yayınları, 1998.

33 Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'in özel kütüphanesindeki Menâkıbnâme-i Abdal Musa Sultan nüshası.

34 Ö. Uluçay, Kaygusuz Abdal Sultan, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1994, s. 16.

35 Bkz. M. Seyirci, Y. Hayati Sungar, "Abdal Musa", Elmalı-Tekke Köyü Abdal Musa Manzumesi ve Cami Koruma Yapıtirma Yaşatma Derneği Yayını, Antalya, 1988.

Hülasa Abdal Musa'nın Alevi-Bektaşî kültür ve inancında saygın bir yeri vardır. *"Hacı Bektaşî Veli'nin önde gelen halifelerindedir. Payesi sultanlık, mertebesi 'Abdallık', pir evindeki hizmet postu ise, 'Ayakçı Postu'dur. Bu post Bektaşî tarikatındaki on iki posttan on birincisi olup, diğer adı 'Abdal Musa Sultan Postu'dur. Ayakçılık, Abdallık mertebesidir".*³⁶

Geçmişten günümüze değin gerek edebiyat ve halk bilimi, gerekse Alevilik-Bektaşîlik açısından oldukça önemli bir şahsiyet olarak yâd edilir. Alevilerce Hacı Bektaş Dergâhından sonra en kutsal yer sayılan dergâh, her yıl düzenlenen Abdal Musa törenlerinde binlerce Alevî tarafından ziyaret edilir. 7 Her yıl 4-5 Haziran tarihleri arasında Abdal Musa anma törenleri düzenlenmektedir. Bugün Alevilerin en çok ziyaret ettikleri dergâhlardan bir tanesidir.³⁷ Ayrıca Alevî dinsel törenlerinde, "görgü", "muhabbet cemi" ve "Abdal Musa" olmak üzere üçe ayrılır. Ayrıca "Abdal Musa Lokması" adı verilen tören vardır. Bütün bu inanış ve uygulamalar, Abdal Musa'nın Alevi-Bektaşî geleneğinde ne denli önem arz ettiğinin somut göstergeleri olarak ayrıca önem arz eder.

Sonuç

Abdal Musa Sultan adıyla da bilinen tasavvuf şairinin kesin doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. 14. yüzyılda Selçuklular döneminde, Teke Beyliği idaresindeki Antalya'da yaşayan şairin, Azerbaycan ve Batı İran üzerinden Anadolu'ya ve Antalya yöresine geldiği ancak tam olarak hangi tarihte ve nasıl geldiği tam olarak aydınlatılabilmemiş değildir.

Hacı Bektaş Veli'nin manevî yolunun takipçisi olarak Anadolu'da tasavvuf anlayışının yayılmasında önemli bir misyon üstlenerek Elmalı'daki dergâhında pek çok mürit yetiştirmiştir. Hacı Bektaş Veli'nin hem akrabası hem de haleflerinden biridir. Abdal Musa aynı zamanda ünlü şair Kaygusuz Abdal'ın selefi olup ona Kaygusuz mahlasını veren ve kendisine hocalık yapan kişidir. Hacı Bektaş Veli ve Kaygusuz Abdal gibi iki önemli manevî şahsiyeti birbirine bağlayan manevî bir köprü konumundadır.

Kültürel bellek odağında Alevi-Bektaşî inanç ve edebiyat dünyasında önceyi ve sonrayı birleştiren bir değer olarak salt döneminin değil sonraki yüzyıllardan günümüze değin etkili olmuştur. Bu şöhretine rağmen hayatı, şahsiyeti ve sanatına dair yazılı kaynaklar yok denecek kadar az olduğu için daha çok menkıbeler, velayetnâme gibi anlatılar aracılığıyla sınırlı da olsa bazı bilgilere ulaşılabilmıştır.

Söz konusu bu çalışmada da velilik, keramet ve menkıbeler odağında kavramların birbiriyle ilintili olduğu, menâkıbnâme veya velâyetnâme adı verilen anlatılar aracılığıyla sözellikten yazılı kültüre aktarım yapıldığına değinilmiştir. Bu bağlamda Abdal Musa şahsında bir veli, pir ya da mürşidin varlığına bağlı olarak onların ortaya koydukları olağanüstü olayların, kerametlerin menkıbelerin esas özellikleri

36 Dünden Bugüne Antalya (Haz. A. Kerim Atılğan), "Meşhur Şahsiyetler, Abdal Musa", Antalya Valiliği, 2010, s. 510.

37 Fevzi Rençber, Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Şırnak, 2018, s. 5.

arsında yer aldığı gibi halk kültür ve edebiyatının bu eserler aracılığıyla geleceğe aktarıldığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak Abdal Musa Sultan adıyla özellikle Alevi-Bektaşî dünyasında saygın bir yeri olan, ünlü halk şairi ve gönül insanının gerçek ve menkıbevi hayatı/şahsiyeti adeta iç içe geçerek, zaman ve mekânın sınırlarını aşarak yaygınlık ve kalıcılık niteliğine kavuşmuştur.

Kaynakça

- Arslan, Mustafa, “Kültürel Hafıza ve Zamansallık Bağlamında Türk Mitolojisi”, *Türk Yurdu Dergisi*, Cilt: 31, Sayı: 292, Yıl: 2011, s. 57-65.
- Arvas, Abdulselam, “Horasan’dan Antalya’ya Bir Erenin Hikâyesi, (Türler Arası Değişim Örneği Olarak Abdal Musa Velâyetnamesi)”, *Antalya Kitabı-Selçukludan Cumhuriyet’e Sosyal Bilimlerde Antalya-*, Palet Yayınları, Antalya, 2018, ss. 856-865.
- Aşıkpaşazâde. *Tevârih-i Âl-i Osman*, Maarif Kitabhânesi, İstanbul, 1326.
- Çiftçi, Musa, “Abdal Musa’nın Gerçek Hayatı Menkabavi Hayatı ve Şahsiyeti”, *Milli Folklor*, Yıl: 3, Sayı: 8, Kış-1991, ss. 8-10.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2012.
- Dünden Bugüne Antalya*, (Haz. A. Kerim Atılğan), “Meşhur Şahsiyetler, Abdal Musa”, Antalya Valiliği Yayınları, Antalya, 2010.
- Güzel, Abdurrahman, *Kaygusuz Abdal*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- Güneş, Mustafa, “Klasik Türk Edebiyatında Menâkıbnâmeler ve Menâkıb-ı Akşemseddin”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 16, 2011, ss. 165-171.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- Kemaloğlu, Ahmed Faruk, *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybi) Menâkıbnâmesi ve Velayetnâme-Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî’de Mitoloji*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 2016.
- Koçak, Aynur-Serdar Gürçay, “Abdal Musa’nın ‘Dağların Taşların Yürütmesi’ Kerametinin Zaman, Mekân ve Eşya Sembolizmi Bakımından Değerlendirilmesi”, *Folklor/Edebiyat*, Cilt: 24, Sayı: 94, 2018, ss. 35-53.
- Köprülü, Fuad, “Abdal Musa”, *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 1935.
- Köprülü, Fuad, “Abdal Musa”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1988.
- Dedebaba, Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, Cilt: 1, Ardıç Yayınları, İstanbul, 1998.
- Rençber, Fevzi, *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Şırnak, 2018.
- Şahin, Haşim, “Alevi-Bektâşî Tarihinin Yazılı Kaynakları: Velayetnâmeler”, *Anadolu’da Aleviliğin Dünü Bugünü*, (Ed. Halil İbrahim Bulut), Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 2010, ss. 356-366.
- Uçar, Ramazan, *Sosyolojik Açısından Alevilik-Bektâşilik: Abdal Mûsa Tekkesi Üzerine Bir Araştırma*, Andaç Yayınları, Ankara, 2006.
- Ö. Uluçay, *Kaygusuz Abdal Sultan*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1994.
- Seyirci, M. -Y. Hayati Sungar, *Abdal Musa*, Elmalı-Tekke Köyü Abdal Musa Manzumesi ve Cami Koruma Yaptırma Yaşatma Derneği Yayını, Antalya, 1988.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c7451bf6878a3.07954717 (25. 02. 2019)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=ABDAL (27. 02. 2019)

<http://www.elmali.bel.tr/nerede-gezilir/abdal-musa-turbesi-304> (28. 02. 2019)

